

J. Maluquer de Motes:
Ullastret: Museu Monogràfic*

1. ANTECEDENTS

*E*l Museu d'Ullastret ha estat creat per la Diputació Provincial de Girona per a exposar els materials arqueològics procedents de les excavacions realitzades pel *Servei d'Investigacions Arqueològiques Gironines*, en el mateix poblat que constitueix un dels jaciments preromans més importants de Catalunya. Per instal·lar el Museu s'aprofitaren les ruïnes d'una antiga ermita consagrada a Sant Andreu, que conserva els arcs apuntats de la nau gòtica a on hi ha la primera sala del Museu; la segona és d'època moderna.

L'emplaçament de l'*oppidum* o poblat fortificat d'Ullastret, que té en la seva part més alta el Museu, rep el nom de *Puig de Sant Andreu*, alçada de 44 metres que domina una antiga llacuna formada pel riu Daró i que va ésser desecada en el segle passat. La seva altura absoluta sobre el nivell del mar, del que dista tan sols 5 km., és de 54 metres. Moltes vegades, amb les crescudes poc corrents i desproporcionades del riu Daró, tots els terrenys de l'antic estany queden negats i es torna a produir el paisatge natural de fa dos mil anys, factor que permet evocar les veritables condicions de l'hàbitat primitiu.

El Museu ensenya permanentment i de vegades en exposició temporal, els materials més importants obtinguts en les excavacions, de manera que la visita complementa admirablement el recorregut del poblat i ens ofereix una lliçó viva i permanent d'una breu etapa (uns quatre segles), però de vida intensa, de la població autòctona del Baix Empordà a la vigília de l'arribada dels romans a l'any 218 a. J. C.

Al costat del Museu hi ha uns magatzems on s'hi conserven tots els materials arqueològics obtinguts en les excavacions, a disposició dels investigadors especialitzats. El Museu va ésser inaugurat l'any 1961, i està totalment vinculat al Servei d'Investigacions Arqueològiques mencionat, el director del qual, Dr. Miquel Oliva, ho és també del Museu Monogràfic i de les excavacions.

El Museu i el poblat d'Ullastret constitueixen un sol conjunt arqueològic que disposa d'un guarda permanent i es pot visitar durant tot l'any. La visita val 5 pessetes. Els voltants del Museu, totalment excavats fins a la roca verge, han estat transformats en un bonic jardí que s'ha convertit en un meravellós mirador sobre l'Empordà.

* La publicació original es deu a I.A.P. Universitat de Barcelona, Barcelona, 1971, 23 pàgs. 1 fig. Es conserva la grafia original.

2. L'OPPIDUM D'ULLASTRET

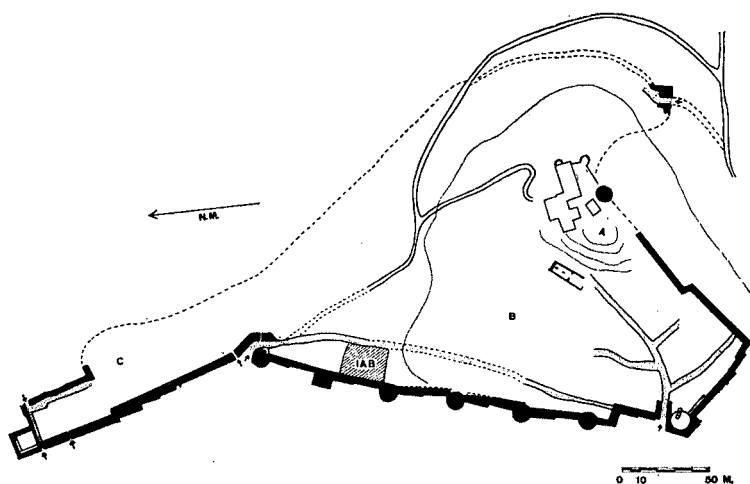
El poblat d'Ullastret amb l'acròpolis on hi ha el Museu, ocupa una superfície d'11 hectàrees i té forma triangular, ampliada cap al Nord amb un allargament molt més estret de forma rectangular. En conjunt el seu perímetre s'assembla a una raqueta amb el seu mànec cap el N. i un gran front meridional en la part més elevada del poblat. La seva llargada màxima de l'eix Nord-Sud és de 430 metres; la seva amplada màxima és de 170 metres i la mínima de 30 metres.

En el poblat poden distingir-se tres zones. Una més elevada, en l'alt front meridional, constituïda per una veritable acròpolis que cap el S.E. formava un barri sagrat o *altis*, i una vessant orientada cap a Ponent a la que es desenvolupà una àrea de cases. Una segona zona del poblat la constitueix tota la vessant que, des de l'acròpolis en direcció N., baixa cap la zona del istme. Aquesta zona es divideix en dues terrasses: una més elevada i altre que desemboca en l'istme o lloc més estret del poblat. Aquesta terrassa inferior s'anomena en les memòries de les excavacions: "camp triangular". Finalment constitueix la tercera zona el mànec de la raqueta, completament independent de la resta del poblat.

En un principi tota l'àrea del poblat constituïa un bosc d'ullastres (oliveres bordes o *oleaster*), que van donar nom al poble actual d'Ullastret en el terme del qual es troba l'*oppidum*. Al començar les excavacions a l'any 1947 es conservaven molts ullastres en les àrees marginals.

2.1. Les excavacions arqueològiques

Els primers treballs arqueològics van ésser realitzats a l'any 1947 pel professor Dr. Lluís Pericot, de la Universitat de Barcelona, en els que hi col·laborà ja en Miquel Oliva representant la Diputació de Girona. Després, patrocinades directament per l'es-

L'Oppidum d'Ullastret

mentada Diputació i impulsades com a complement del seu Museu Arqueològic de Girona, han adquirit un ritme regular i han estat la causa de la creació de l'actual *Servei d'Investigacions Arqueològiques Gironines*. El professor Dr. Miquel Oliva, actual director del Museu de Girona, és al mateix temps Director del Servei d'Investigacions esmentat i del Museu Monogràfic d'Ullastret.

Durant els mesos de tardor i d'hivern de cada any es realitzen campanyes regulars d'excavacions que segueixen les directrius aconsellades per una comissió de tècnics. En Miquel Oliva no ha volgut tan sols dirigir les excavacions, sinó que ha convertit el poblat d'Ullastret en una veritable escola arqueològica. Per això anualment hi prenen part en les excavacions els alumnes de l'Institut d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona.

Donat l'interès extraordinari del poblat, junt amb el Servei d'Investigacions Arqueològiques de Girona, hi realitzen excavacions en àrees concretes l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona, sota el mestratge del professor Dr. Joan Maluquer de Motes, i la *Bryant Foundation*, de Nova York, sota la direcció del professor Norman W. Doenges.

2.2. El treball realitzat

Les excavacions començades a l'any 1947 han permès conèixer diversos sectors d'una manera més o menys complerta i han posat al descobert una gran part del recinte fortificat. Han estat totalment excavades l'acròpolis, el barri del sud-est, una gran faixa del costat oest dins i fora de la muralla i part de l'àrea de l'istme i del recinte més baix de la banda nord.

No és possible encara traçar una visió completa del desenvolupament urbà intern, però poden veure's les seves línies generals. En tota la façana occidental es desenvolupa una forta muralla en la que sobresurten torres i baluards. Cap al N., el recinte rectangular que constitueix el mànec de la raqueta té un pany llis de muralles, perforat tan sols per diverses poternes, i es desconeix encara el seu enllaç amb l'àrea de l'istme. La resta de la muralla del O. té dues portes que tenen d'amplada: 3 metres, la del N., i 3,48 la del S., i que donen lloc a respectius carrers.

La porta inferior de la zona de l'istme, defensada per una torre circular, dona naixement en la seva banda S a un carrer que, incurvant-se cap al migdia, divideix longitudinalment el "camp triangular" i sembla que va cap a l'acròpolis sense que sapiguem de quina manera arriba a la terrassa alta. D'aquesta última que està sense excavar i possiblement d'una àgora que tingui en la seva part central, hi surt un segon carrer cap al Sud, que va paral·lel a la muralla Oest i enllaça amb un altre carrer que surt de la porta superior, i l'atreveixa fins a trobar el parament sud de la muralla. A cada banda d'aquest carrer s'aixequen cases, en part excavades. La porta superior situada més cap el Sud, origina un carrer transversal que porta directament a l'acròpolis. Aquesta última porta amb doble fortificació, va ésser potser tapiada en l'última època de la vida del poblat. Davant de la porta va existir un barri exterior.

Cap al Sudest, per la banda que domina l'antiga llacuna, hi ha també un tros de muralla on s'ha localitzat una porta d'on sortia un altre carrer de 4 metres d'amplada, que fent pujada cap el Nord s'en va cap l'acròpolis. Aquesta zona encara no ha estat excavada.

3. LA MURALLA

Abans de començar les excavacions, no es podia sospitar l'existència de l'extraordinària muralla que avui s'ofereix al visitant. S'observava amb certesa que el poblat estava fortificat, ja que en la banda de l'istme sobresortien parets gruixudes que separaven finques diferents, però el vertader caràcter de les quals quedava incert, doncs havien estat desmuntades per a aprofitar els seus elements. El solar de l'antic poblat s'havia parcel·lat en camps diferents i organitzat en feixes. Per a regularitzar-los i donar-los certa horitzontalitat, s'havia realitzat un moviment de terres en època incerta (possiblement medieval), encara que alguns d'aquests treballs van continuar fins el segle passat, si és realment cert el record que perdura entre els pagesos d'Ullastret.

La destrucció més gran de restes antigues, correspon a l'Edat Mitja i per la construcció del poble, de l'Església i de les muralles de l'actual poble d'Ullastret, l'antic *oppidum* va servir de pedrera inexhaurible. En l'Església actual, algunes de les seves pedres treballades venen sens dubte del poblat indiketa i es poden reconèixer per la seva decoració i tècnica de talla ben diferent de la feta servir en època medieval.

Al visitant que s'acosta a Ullastret li crida l'atenció de seguida les grans dimensions de la muralla Oest, amb paraments llisos en la zona de l'istme que remata cap al Nord amb un bastió quadrat. En direcció Sud, cada 25 metres més o menys, hi ha 6 torres intercalades (una quadrada i les demés rodones), que donen un aspecte imponent i la sensació d'ésser aquesta zona la més assequible i la que demanava una protecció més gran davant d'un eventual enemic.

Tècnicament, la defensa consistia en una successió de torres col·locades a una distància curta, enganxades les unes a les altres amb paraments rectes, que moltes vegades tenien enllaços defectuosos amb els paraments corvats de les torres. La muralla ofereix naturalment altres problemes, ja que en algunes zones té molts retocs, restauracions i reconstruccions que corresponen a diversos episodis de la vida de l'*oppidum*. En primer lloc, per la banda de l'interior, hi ha un parament llis que sembla respondre a una primera muralla o sistema de fortificació, que no se li veu cap relació amb les torres. Aquesta primera construcció que servia de fons a les cases, tan sols es veu per l'interior i segueix una línia que no coincideix amb el traçat de la veritable muralla. És possible que aquesta primera fortificació formés una paret senzilla contínua, però la seva funció no es podrà comprovar fins que es faci un tall en la muralla que permeti conèixer l'amplada d'aquest mur. És possible que el seu parament extern hagués quedat inclòs en la muralla.

El que sí es pot afirmar és que a finals del segle V a. J. C., aquest mur interior ja existia i servia de paret del darrera a moltes cases que van ésser destruïdes per un incen-

di als voltants de l'any 400 a. J. C. Això sembla indicar-nos que la veritable muralla va ésser construïda en un moment posterior al compàs, potser, de la reconstrucció de les cases després de l'esmentada destrucció. Seria almenys posterior l'actual parament extern visible, encara que falta aclarir la data inicial de la construcció de les torres.

Aquestes ofereixen una problemàtica interessant. En diverses ocasions, s'ha pogut observar que aconseguen un nivell inferior al dels paraments rectilinis que les uneixen. Al primer cop d'ull es podria creure que devien d'haver estat anteriors, però si es té en compte l'existència d'una muralla prèvia, de paraments llisos i el fet de que en el sistema defensiu que es retocava, les torres havien de constituir els punts més forts, és lògic pensar que els seus fonaments s'aprofundiren per cercar la roca verge, mentre les seccions rectes es limitaven a avançar el parament extern per donar-les-hi més amplada i solidesa. També se li donà llavors l'altura definitiva. La manera de tallar els carreus de les torres i els paraments alts és molt semblant, encara que s'observen variacions en trams que semblen respondre a diversos equips o quadrilles d'obriers.

La data d'aquesta muralla s'ha de situar entre el 400, per les causes esmentades, i el 197 a. J. C. com a data màxima que correspon a les campanyes de Cató. Malgrat tot, certs sectors tenen reconstruccions i retocs. En la porta alta del Sud-oest hi ha una torre rodona que per doblar la seva eficàcia fou inclosa en un bastió poligonal posterior. És evident de que es tracta d'una reconstrucció, ja que es fan servir materials procedents d'edificis destruïts, com un fris amb inscripció monumental ibèrica que en cap cas pot ésser anterior a l'any 400. Provisionalment podríem acceptar que la muralla amb torres es construiria en un moment incert del segle IV a. J. C., i com a màxim, a darrers del segle V, a rel d'un gran incendi del poblat i sofriria reconstruccions durant tot el segle III. Tant les dades arqueològiques com les circumstàncies històriques justifiquen l'abandó del poblat a començaments del segle II. És possible que en els llocs baixos del poblat, certs barris continuessin habitats.

3.1. Descripció de la muralla

La muralla Oest que correspon a la zona C, desenrotlla un parament extern llis, sense torres intercalades, encara que ofereix tres sectors reentrants. S'esten desde l'istme en direcció N.W., amb una longitud total de 100 metres. Apareix perforada per vèries estretes poternes: una tocant a l'istme, de 1,55 metres d'amplada i l'altra en l'extrem oposat a 1,70 metres d'amplada. El parament extern es divideix en 4 seccions lleugerament reentrants, iguals a altres sectors llisos del reste de la muralla. Per l'interior, el parament tan sols presenta un canvi. Aquesta muralla remata cap el Nord amb una gran torre de planta rectangular de 15 per 15 metres. Sembla que tenia uns cossos escalonats i superposat en forma de piràmide, rodejant la roca natural.

El llenç de muralla del sector central del poblat presenta sis torres intercalades, una quadrangular i les demás rodones, amb una separació de 25 metres entre elles. La porta situada en l'istme està defensada per una torre rodona a la dreta. Cap al Sud, la segona torre és quadrada sense que sapiguem el perquè, totes les demás són rodones.

Per fer la segona porta, la muralla forma una forta recolzada. També la porta disposava d'una sola torre rodona a la dreta, és a dir que aquesta segona porta va ésser pensada exactament igual a la de l'istme. A partir d'aquesta porta, la muralla canvia d'orientació uns 15 graus cap a l'Est, desenrotllant un parament llis sense torres, encara que dividit en tres sectors lleugerament reentrants. En un moment incert es va retocar el sistema defensiu de la porta i segons sembla, per obtenir una plataforma superior més àmplia, va ésser folrada la torre amb un bastió poligonal més avançat, en l'interior del qual es va conservar intacta l'antiga torre.

En el sector meridional amb una forta baixada cap al llac, la muralla és llisa allà on es pot veure. Enfront del Museu hi havia els fonaments d'una torre rodona que ha estat reconstruïda. La seva funció en la muralla és incerta i sembla aprofitada en època medieval. Restes d'aquesta construcció medieval existeixen en els fonaments del Museu i sabem que apareixia voltada d'un fossat que en part ha estat excavat i es fa servir com a magatzem.

En l'angle S.E., la muralla no ha estat excavada, per la gran pendent de la vessant; el dia que es conegui, donarà solucions molt interessants. Es coneix tan sols l'existència d'una porta molt baixa cap el llac i el començament d'un carrer. Tampoc coneixem totalment el sector oriental de la muralla, que sols ha començat a ésser excavada en el sector C.

Des del punt de vista arquitectònic, la muralla té un gran interès i particularitat úniques a Catalunya. Els paraments externs són molt cuidats, fent-se servir amb freqüència carreus colzats. L'impressió que produeix és d'una muralla feta amb precisió i seguint un pla traçat. Es podia creure que no va ésser feta amb presses davant de circumstàncies urgents, sinó per un perill eventual previsible.

Les torres tenien originàriament una escala d'accès de traç helicoidal, inclosa en la mateixa construcció mitjançant una tècnica tradicional en el Mediterrà que es documenta, per exemple, en la cultura talaiòtica Balear. L'utilització d'aquesta tècnica confirma el moment antic de la construcció d'aquestes torres. Més tard, l'accès a la plataforma superior de les torres va ésser modificat. Les escales interiors van quedar amortitzades i es van tapar probablement per l'elevació contínua del nivell de terra, per la ruïna i successiva reconstrucció de les vivendes de l'interior. També augmentaria l'altura de la muralla. Llavors es construïren unes escales externes en forma de contraforts adossats a les torres. La tècnica d'aquestes últimes escales contrasta notablement amb la cuidada construcció de les torres, i acusa una improvisació metòdica davant de circumstàncies difícils, com si la ciutat es disposés a sostenir un setge que no va arribar a realitzar-se. Sembla correspondre a aquest moment la construcció del bastió poligonal de la porta alta.

La muralla d'Ullastret no va ésser desfeta per l'acció violenta d'un enemic, ni enderrocada sistemàticament. Més encara, en un moment donat va deixar de tenir interès i es van construir cases i tot un barri extramurs que l'inutilitzaven. Aquesta sola consideració és un argument prou fort com per a admetre que el poblat d'Ullastret es va abandonar una mica abans de la represió de Cató, ja que d'altra manera hagués estat desmuntada per complir les famoses ordres romanes. També els materials arqueològics de la zona

alta del poblat semblen confirmar-ho. Hi ha, però, la possibilitat de que Ullastret fos en baixa època una defensa dels emporitans, i per això no calgués destruir-la.

3.2. L'Acròpolis

La part més alta del poblat, a on hi ha el Museu, va ésser una veritable acròpolis sagrada, tot i que no tenia fortificacions pròpies ni estava allunyada dels barris habitats. Durant l'Edat Mitja es va construir un castell de planta quadrangular envoltat d'un fossat excavat a la roca, de 4 metres d'ample, i en el seu interior es conserva una antiga cisterna. Aquests treballs van desfer totalment els restes de les construccions de l'antiga acròpolis, raó que no ens ha permès conèixer-la gaire. No obstant allà va existir un temple, al que es van consagrar exvots de ceràmica que, segons sembla pels fragments trobats, s'en van al segle IV.

Enfront del Museu hi va existir un petit temple quadrangular del que es conserva la cella pavimentada de 2,5 per 1,5 metres, que sembla correspondre a l'època hel·lenística avançada i que va perviure fins els primers segles romans.

A la banda Nord, i a un nivell més baix, va existir un tercer temple de grans proporcions del que tan sols queden 6 metres, orientada cap a Ponent. La nau està dividida en dues estances: vestíbul i cella. Hi ha restes dels basaments de possibles ares en el vestíbul i al fons de la cella. Sembla ésser un temple d'estil grec "in antis". Gran part dels fonaments van ésser arruïnats per fer el fossat medieval.

No sabem quines van ésser les divinitats que s'adoraven en aquests temples, però es sospita una influència directa dels cultes grecs emporitans.

3.3. Les cases

L'esforç principal realitzat en les excavacions d'Ullastret ha estat dedicat al descobriment del recinte amurallat i la seva consolidació. No obstant, s'han excavat àmplies zones de cases, tant en la banda meridional superior com a la banda que voreja la muralla occidental en els sectors alts.

Les excavacions, al realitzar-se profundament, han posat en evidència unes sèries d'estratigrafies molt complicades que demostren diferents fases de destrucció i reconstrucció de les cases, que amaguen la seva pròpia estructura no molt fàcil de reconèixer. Tan sols amb un treball lent es podrà arribar a interpretar-les.

És interessant observar que en determinades àrees hi va haver una completa xarxa de sitges, excavades en part a la roca. Més tard van deixar de fer-se servir, omplint-les amb runa, i sobre elles es van construir les parets de les cases. Aquest fet que està documentat en altres poblats ibèrics catalans com el de Mas Castell de Palamós i també al N. del Pirineu a Ensérune, és una dada de gran interès econòmic. El canvi de la sitja, feta

servir principalment per a emmagatzemar gra (cereals), per l'ús de grans tenalles, pythos o àmfores, sembla coincidir amb una transformació de l'agricultura cerealista amb l'augment de la producció de vi i oli per influència grega.

El sistema constructiu de les cases és sempre igual. Les parets s'aixequen amb un sòcol de pedra fins a una altura determinada, i es completa l'alçat amb tovots o tàpies. És freqüent la troballa de tovots, però en canvi de tàpies no se n'han conservat perquè les terres s'han cultivat intensament ja desde temps històric. Les cases tenen una àmplia planta rectangular allargada, dividida en vàries cambres. Amb freqüència apareixen adossades les unes a les altres, factor que en cas d'incendi provoca la ruina de vàries cases a l'hora. Les vivendes més ben conservades són les que es recolzen en la muralla occidental. Algunes cases disposaven de peus drets de fusta que s'utilitzaven com a columnes, sobre bases troncocòniques de pedra, alguna de les quals es conserva. No ha estat descoberta cap columna amb fust de pedra. Bases de pedra de forma igual es coneixen també en el poblat ibèric de Mas Castell.

En algunes cases hi ha forns, amb una solera rodona o elíptica de fang col·locada sobre un llit aïllant de grava. No s'ha conservat en cap cas la volta superior de la cambra del forn, que jutjant pel que sabem d'altres poblats ibèrics com el de Burriach, estaria construït per capes superposades de trossos de ceràmica pastada amb fang.

En general els paviments són pobres, de fang trepitjat. En algun cas surten amb lloses planes, i de vegades es troben patis interiors pavimentats i descoberts que facilitarien l'il·luminació interior. No es coneix el sistema de coberta. A Ullastret no hi ha sostres de tegula plana que desde l'època hel·lenística es van difondre per Catalunya, desde Empúries especialment a partir dels dos últims segles romano-republicans. En la part més alta del poblat apareixen amb freqüència tessel·les de marbre procedents de la destrucció de mosaics senzills com el que es conserva en el temple de l'acròpolis.

4. ELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS

Entre els materials que guarda el Museu hem d'assenyalar en primer lloc l'interès que tenen alguns fragments arquitectònics decorats amb relleus espirals que perteneixien a monuments públics, probablement temples. S'ha d'atribuir el mateix caràcter a uns carreus amb restes d'una inscripció monumental en lletres ibèriques. Algun d'aquests carreus va ésser utilitzat en l'última reconstrucció de la muralla, cosa que sembla indicar-nos que el monument al que pertanyien estava en ruïnes.

En realitat, com en tots els poblats antics, a Ullastret els incendis van ésser freqüents. Cap a l'any 400 a. J. C., i sense que s'hagi pogut saber el perquè, un gran incendi va desfer una gran part del poblat, o al menys tots els seus barris occidentals, ja que els materials d'aquesta època en totes les vivendes apareixen recremats. És possible que aquesta destrucció fos conseqüència d'una acció militar i que arran de la següent restauració es planejés el sistema defensiu tal i com el veiem conservat, i que en aquest cas correspondria als començaments del segle IV.

És també interessant la col·lecció de fragments de escultures de ceràmica, que procedeixen de l'acròpolis i corresponen als restes dels exvots que es guardarien a les sagristies d'algun dels temples. Probablement hauran d'aparèixer moltes altres encara quan es faci l'excavació de la vessant oriental del puig. La major part d'aquestes ceràmiques representen cares femenines d'alguna divinitat. La falta d'atributs específics en els fragments conservats impedeix la seva atribució concreta. Per l'estil de les ceràmiques sembla deduir-se que són de finals del segle IV.

4.1. La Ceràmica

El material més abundant en tot poblat antic és la ceràmica. Ullastret no és una excepció, ja que la ceràmica constitueix més del 90% de les troballes. Una de les seves característiques més generals és la seva extremada fragmentació. Que també és llei general quan els materials provenen d'una àrea habitada i no d'una necròpolis. Una gran part de la ceràmica no ha pogut ésser restaurada, cosa que si li resta interès museístic no li resta valor científic respecte de la detallada reconstrucció històrica de la vida a Ullastret. Per altra banda les repetides destruccions de vivendes permeten la restauració de peces suficients perquè la col·lecció que guarda el Museu sigui en realitat una de les més completes que coneixem amb referència als tipus de producció de l'època de la vida del poblat.

Apareixen dos tipus fonamentals de ceràmica. Una fabricada a mà, que correspon a les tradicionals tècniques habituals en les poblacions del N.E. peninsular des de finals de l'Edat del Bronze. Pertanyien a aquest tipus els atuells de perfil ovoide amb base plana, coloració negrosa i superfície rugosa o simplement allisada, que moltes vegades té un cordó de fang aplicat en relleu a poca distància de la vora. En algun cas, vasos més petits amb formes semblants tenen mugrons en lloc de nanses o nanses exemptes. Aquest tipus de ceràmica es fa servir durant tota la vida del poblat, encara que sempre és més nombrosa en els estrats inferiors els quals semblen correspondre als segles VI-V a. J. C. Es tracta generalment de ceràmica casolana fet per servir a la cuina.

El segon tipus agrupa la ceràmica fabricada a torn amb una tècnica introduïda al país pels mercaders grecs que visitaven les costes catalanes abans i després de la fundació d'Emporion. Coneguda la nova tècnica del torn ràpid des de mitjans del segle VI, comença la producció de ceràmiques importades i més tard desenrotllen espècies pròpies.

Les primeres ceràmiques a torn d'Ullastret són sens dubte importades. Trobem ben representades la ceràmica jònia de pasta groguenca decorada amb bandes pintades de color vermell clar. Els temes decoratius són senzills: bandes i línies, puntuacions, etc. Les peces, de tamany petit o mitjà: plats, tasses i alguna copa. Al seu costat apareix també la ceràmica gris considerada típica focea, llisa o decorada amb bandes de línies incises ondulades. En tots dos casos és molt dubtós que siguin ceràmiques importades directament de Jònia o Focea, i en la seva major part semblen procedir dels terrissers dels primers anys de les colònies gregues del Mediterrani occidental, principalment de Massàlia, Agatha i Emporion. Algunes peces són realment importacions llunyanes, com

el lot de peces procedents del estrat més antic del sector S.O. del poblat, que han pogut reconstruir-se. Figuren en aquest conjunt una tassa amb la representació plàstica d'una cara humana i d'un olpe. Totes dues peces decorades amb pintura mate són producte de tallers grecs del S. d'Itàlia i han estat datats en la primera meitat del segle VI. Junt amb elles va aparèixer un cantharus gris-negrós, típicament etrusc, de la mateixa època.

Entre les ceràmiques gregues hi ha alguns fragments de peces àtiques de figures negres, com el fragment amb una quadriga o el que representa la lluita d'Heracles amb el monstre Thyphon. Altres fragments de ceràmica de figures negres són més tardanes.

Molt més abundant és la ceràmica àtica de figures rojes que correspon, de manera general, al segle V. Destacarem dues tapadores de píxides o lekanes amb unes boniques representacions de noies. A finals del segle V (cap al 415 més o menys) apareixen grans quantitats d'atuells decorats amb pintura blanca de l'estil dit de Saint Valentin. Sempre són peces de tamany reduït, Skyphos (tasses) o Kantharus (vasos) amb nanses verticals o horitzontals. La seva decoració pintada ofereix una garlanda de fulles d'olivera i els temes s'agrupen entre les nanses, formant una cartela o metopa a cada costat entre les nanses. El número d'atuells d'aquest tipus trobats a Ullastret supera el conegut en tots els Museus europeus. Han pogut ésser restaurades vàries dotzenes de peces. En algunes cases com les excavades per la Universitat de Barcelona, aquestes peces per el seu número semblen correspondre a veritables "serveis" de taula. També són freqüents els Kylix o copes i els petits arybals amb figures rojes i algun gerro (oenochoes).

Molt nombrosa, encara que en general monòtona. És la ceràmica suditàlica de figures rojes. Algunes cràteres són característiques; una d'elles del tipus dit "de columnes", és encara de bona època, mentres que la gran majoria correspon al segle IV. Amb freqüència apareix associada a la ceràmica àtica de vernís negre dita precampaniana decorada amb impressions de palmetes lligades.

En molta menys quantitat apareix en els estrats alts la ceràmica de vernís negre campaniana. Sempre del tipus antic datable en el segle III. No hi ha ceràmiques importades d'època posterior.

Entre els tipus exòtics hem de destacar la presència d'àmfores etrusques del segle VI, marselleses dels segles VI-V i púniques de tipus acanalat, dels segles IV-III. Totes aquestes àmfores eren pròpiament els envasos i no s'importaven com peces ceràmiques encara que després foren reutilitzades. Contràriament la ceràmica fina decorada o llisa constitueix la vaixel·la de luxe que es comprava directament en el comerç grec.

De gran interès és la producció de ceràmiques a torn indígenes, molt variades i que no es coneixen els seus centres de producció concrets perquè els seus forns no han estat localitzats. Figura entre les espècies més interessants, la ceràmica gris, coneguda per tota la costa catalana amb el nom d'emporitana. Es tracta de ceràmica de gran qualitat tècnica amb peces de parets finíssimes, pasta molt depurada i cuita perfecta. Tenen com a decoració petits mugrons sortits i equidistants, i filets motllurats. La forma més nombrosa és bicònica, amb una o dues nanses, forma que recorda la ceràmica feta a mà

de la cultura dels camps d'urnes de tot l'occident, així com algunes formes de ceràmica proto-etrusca de la cultura italiana de Villanova.

Amb gran riquesa i varietat apareixen també ceràmiques de coloracions rojes, grogues, terrosses, etc, amb formes molt variades d'olpes, oenochoes, pateres, kylix, etc., que imiten les ceràmiques gregues importades.

Una classe especial de ceràmica que abunda a Ullastret de coloració negra o gris fosca i també rosada, apareix decorada amb pintura blanca, amb una àmplia gama de temes decoratius geomètrics, rectilinis o curvilinis (espirals, rotllanes, etc.), és a dir, amb tot el repertori decoratiu propi de la cultura de La Tène. Aquesta ceràmica característica del Empordà, apareix també al Nord dels Pirineus, principalment en l'oppidum d'Ensè-rune. La gran quantitat de la trobada a Ullastret, permet sospitar que els focus de producció són locals i que pot qualificar-se de ceràmica empordanesa.

Entre els objectes de ceràmica importada hem de destacar la presència a Ullastret de pebeters amb representació de Demèter, del tipus comú en l'àrea ibèrica pròpiament dita i figuretes que representen al déu Bes. Tots dos objectes representen uns contactes molt clars amb el comerç púnic, possiblement a través d'Empúries.

4.2. Objectes de metall i adorn

No són freqüents les troballes d'armes de ferro encara que no falten ganivets, punyals i ferros de llances. Ja sabem com durant l'Edat del Ferro l'armament es considerava estrictament personal i per això s'amortitzava quan moria el seu amo, tirant-les a la pira funerària que les feia malbé, i les col·locaven després al costat de l'urna cinerària. Ja que encara no ha pogut ésser localitzada la necròpolis del poblat, la manca d'armes és un fet normal en un jaciment d'habitació.

Té un cert interès la troballa d'un trípede de ferro per aguantar al foc una marmitta de ceràmica.

Apareixen amb freqüència objectes d'ús personal en bronze com tanques de cinturó del tipus usual amb garfis, o fíbules. Aquestes presenten els tipus senzills habituals a Catalunya durant els segles V-III a. J. C. Moltes vegades tenen un peu decorat amb cabuixons amb un coral o glòbul de pasta de vidre. També d'aquesta pasta hi ha peces de collarets, braçalets, és a dir: una representació de les mercaderies típiques mediterrànies proporcionades per quincallers o firaires grecs o púnics.

Amb freqüència apareixen pesos de plom per a les xarxes de pescar. La proximitat al llac, situat al peu del poblat, indica que la pesca era normalment practicada encara que és dubtós que fos una base econòmica important.

També s'han trobat monedes. No són abundants, però sí molt significatives. Les úniques monedes que s'encunyaven a Catalunya durant els segles de vida d'Ullastret

eren les de Roses i Empúries. S'han trobat dracmes d'Emporion i petits divisors de plata que es guarden al Museu. La troballa de monedes de bronze cartagineses és més important, doncs són peces úniques a Catalunya, i petites monedes de bronze d'Eivissa que ens ensenyen l'existència d'un comerç amb els mercats púnics.

Algunes monedes ibèriques més tardanes (segle II) semblen correspondre a una etapa posterior, a la plena vida del poblat i corresponen a visites fetes al Santuari de l'acròpolis, que com hem dit continua fent-se servir durant el primer segle de romanització.

4.3. Inscripcions

Un dels aspectes més importants és el gran nombre i qualitat de les inscripcions ibèriques que han estat trobades i constitueixen el lot més important de les conegudes a Catalunya. Apareixen en forma de grafitos incisos en la base de la ceràmica grega del segle IV, data de gran interès. El Museu ensenya varies dotzenes d'elles: unes amb una o dues lletres, altres amb inscripció complerta. Hi ha un grafit grec.

Encara tenen més interès les inscripcions sobre làmina de plom, cinc en total. Una d'elles és l'inscripció ibèrica més complerta de Catalunya. A continuació transcriurem el seu text:

Arbasiarebe

Ebarikame:tuikesira:borste:abarkeborste:ter...

Tirs:baidesbi:neitekeru:bordeliorcu:timor...

Gir:bartasko:anbeiku:baidesir:salduko kuleboberkuke

Bigiltirste:eresu:kotobanen:eberga:boskalirs

Lors:abatibi:biurbones:saldugilerku:n...

Y en la segona cara:

Tarui:abobaker:abasake:bosberiun:erna:borakau

Falta un estudi lingüístic d'aquesta inscripció tan important. Senyalem únicament l'interès que té la menció biurbones, que sembla referir-se a la població de Perpinyà que més tard coneixem com *Piurpi*.

També és peça excepcional un petit atuell de ceràmica gris que presenta una inscripció ibèrica incisa que transcrivim:

Neitin iunstir

Eigi culnica...r

Belbitinco enegiar arbigir

Artingi ausrikar

L'interès d'aquesta inscripció estava en la identificació feta pel filòleg P. Pericay, que amb arguments sòlids creu descobrir en *belbitinco* el nom del poble actual de Bellcaire. Aquest atuell té forma de porquet i s'ha suposat que va ésser un exvot consagrat en algun dels temples d'Ullastret.

5. SÍNTESE HISTÒRICA

Alguns materials prehistòrics recollits en l'àrea del poblat ens indicaven que des de finals del tercer mileni, el Puig de Sant Andreu va ésser visitat per l'home. Ganivets i puntes de fletxa de sílex, i la troballa d'un fragment de ceràmica decorada amb l'estil del vas campaniforme, ens confirma l'atracció que té aquest lloc dominant la gran llacuna, que devia d'ésser un magnífic lloc propi per a la caça, apart de les seves possibilitats pesqueres. És possible que existís un petit poblat neolític, ja que amb freqüència apareixen destrals de pedra polida.

Durant la primera Edat del Ferro ocupà el Puig una població amb una cultura material emparentada amb la dels camps d'urnes, a jutjar per les ceràmiques utilitzades. En la primera meitat del segle VI a. J. C. Apareixen comerciants grecs que probablement procedien d'Emporion (situat a 14 Km.) i comença un intens intercanvi comercial amb els indígenes. Aquest contacte s'exerciria mitjançant l'establiment a la vora del llac d'una factoria grega localitzada en la dita "Illa d'en Reixac" en la que recentment s'han iniciat les excavacions, les troballes de les quals es guarden també al Museu d'Ullastret. Encara que és prematur parlar d'aquest nou jaciment, sembla clar que el seu origen és un mercat grec que aviat rebria població indígena, junt amb el que existiria un poblat alt fortificat i un altre poblat a la vora del llac, rodejat amb una muralla de tovots i tàpies. Aquest poblat tan sols continuà habitat quan s'abandonà l'antic *oppidum*.

Probablement des del segle V el poblat alt havia estat murallat en el seu sector de ponent, que era el més assequible. Durant aquest segle Ullastret, del qual no en sabem el seu nom, creix ràpidament i s'enriqueix fins a poguer importar vaixella fina de fabricació atenesa. Les cases ocuparien la part més elevada i s'extendrien pel sector meridional. Al N. i fora de la muralla hi hauria un barri de magatzems amb nombroses sitges i possiblement les eres del poblat.

Com no es coneix bé la relació sitja-vivenda, no sabem si aquesta zona exterior seria habitada en el primer moment. A finals del segle V el poblat ocupava amb seguretat des de l'actual istme fins a l'acròpolis. Més tard l'àrea de sitges del N. es va englobar en una altra muralla, constituint el que hem anomenat: sector C.

El segle V és una època de gran riquesa, amb cases sumptuoses com les excavades en el camp triangular. En alguna casa es senyalen més de 25 atuellis de luxe. Cap a finals del segle V o a començament del segle IV, un gran incendi va destruir quasi tot el poblat. L'incendi va ésser violent, inesperat, ja que no va donar temps a que la població salvés els seus millors estris. La vaixella grega va quedar destruïda i dispersa entre les ruïnes. Es van perdre grans quantitats de blat emmagatzemat a les cases, cosa que sembla

indicar-nos que aquest incendi es va declarar durant l'estiu o poc després, quan les col·lites encara no havien estat negociades.

Les causes d'aquest incendi no semblen clares. En les zones excavades no han aparegut esquelets ni armes abandonades o perdudes. El calor estiuenc i la mínima imprudència podien provocar-ho. Les veritables causes d'aquest incendi podran ésser aclarides quan s'hagi excavat una zona més àmplia i es pugui determinar l'època i les causes de la destrucció dels edificis públics, els restes dels quals foren reutilitzats com ja s'ha vist, en la muralla. De moment, aquest incendi tan sols es pot documentar en les cases adossades a la muralla occidental.

Les vivendes es reconstruïren al cap de poc temps i sembla que es va fer més modestament, en un moment incert del segle IV. És llavors quan es decideix transformar la muralla, dedicant-li el màxim esforç. No es pot oblidar que, en aquest segle IV, la febre de les fortificacions es generalitza amb la represa de les guerres entre Cartago i Siracusa, a finals del segle V, afectant la totalitat del món occidental. És també el moment en que Empúries, lluny d'ésser una factoria marsellesa, s'ha transformat en una polis grega important que té una esfera comercial dominant a tota Catalunya i Llevant fins a Sagunt al menys. Ullastret era client d'Empúries i no sabem encara si va ésser dominada pels emporitans i transformada en una veritable ciutadella avançada, com va fer Siracusa per a obtenir una defensa exterior més extensa. Les troballes de monedes emporitanes apareixen sempre a Ullastret en els nivells alts, posteriors al mencionat incendi.

La muralla d'Ullastret tal com s'ens ofereix no té cap precedent indígena. El seu projecte i realització, si no va ésser grec, va ésser planejat per algú que coneixia perfectament la tècnica grega i l'experiència poliorcètica aconseguida en el món grec després de la presa i destrucció de Motya per Siracusa a l'any 397 a. J. C. És possible acceptar l'idea de que Ullastret es transformés en un domini emporità. Certament hi ha grans canvis. Desapareix per exemple el sistema de sitges i possiblement disminueixen els cultius cerealistes per desenrotllar-se més àmpliament la vinya i l'olivera, els productes dels quals eren més necessaris per a l'expansió econòmica emporitana.

Un fet que crida l'atenció a Ullastret, si es compara a qualsevol altre poblat indígena de l'època, és la relativa manca de molins (encara que no en falten) trobats a les excavacions, tot i la gran extensió d'aquestes. De manera lògica, en els dos potents estrats posterior a l'incendi es deurién haver trobat molts de molins. Aquest fet és tan notori que ens indica o un canvi en la dieta alimentària o l'existència d'un nivell industrial clarament urbà amb una comercialització de la producció, que tan sols es pot atribuir a l'influència o el domini emporità que disposava de l'insaciable mercat sicilià, sempre deficiàri per l'endèmica guerra de Sicília.

La vida persisteix a Ullastret durant la major part del segle III, a jutjar pels restes arqueològics. No obstant, la ceràmica importada baixa de volum. La ceràmica campaniana del segle III és molt més escassa que en altres poblats ibèrics catalans, al menys si tenim presents les zones excavades. És molt possible que la part alta de la població quedés abandonada o semiabandonada i la gent es traslladés a zones més còmodes i prò-

ximes als camps de cultiu i a les vores del llac. És possible inclús que el nucli urbà de l'Illa d'en Reixach creixés a compte del poblat alt i constituís un vertader "poble nou". En efecte, amb els primers sondeigs s'observa ja una major abundància de ceràmica en aquest jaciment.

La muralla d'Ullastret va volguer prevenir un perill de l'Oest, és a dir, que es construïria per a prevenir les lluites contra altres poblacions indígenes o contra l'avanç de tribus com els gals, que es trobaven en franca expansió en el segle IV (quan arriben al Rosselló els Volcos Tectosages).

No sabem si la muralla va arribar a utilitzar-se ni quina va ésser la seva eficàcia, encara que ja hem vist que en un moment donat la torrassa rodona que protegia l'entrada de l'acròpolis es va transformar en un cos poligonal, refent-se també els panys de muralla annexes. Aquesta reconstrucció correspon al moment de transformació del sistema d'accés a les torres, ja descrites abans.

És difícil precisar el moment d'abandó definitiu del poblat, ja que sens dubte va ésser progressiu, i no com fruit d'una destrucció violenta. Probablement la seva decadència va començar en ple segle III. Si es pogués confirmar l'hipòtesi de que la veritable funció de la muralla d'Ullastret fos la defensa d'Empúries enfront de la invasió gala, es comprèn que al desaparèixer el perill, la manca d'una vida política pròpia i la natural tendència a cercar una comoditat més gran, estimularia el desplaçament de la població a zones més baixes com l'Illa d'en Reixach o la pròpia Empúries.

Cap a finals del segle III, quan l'expansió cartaginesa a Espanya, es perfilava el perill que desembocà a la segona guerra púnica, Ullastret, que ja gravitava en l'esfera d'Empúries, seria fortificat novament. Potser la restauració del baluard superior pugui atribuir-se a aquest moment. És indubtable que si Aníbal, en la seva marxa cap Itàlia, va esquivar el pas fàcil del Pirineu per a no tenir dificultats amb els emporitans que eren aliats de Roma, és que aquesta devia tenir defenses amb profunditat i una d'elles podia ésser Ullastret. Per ésser en aquests moments realment una decadència emporitana, les muralles s'escaparien a l'obligat derrocament ordenat per Cató a l'any 195 a. J. C., per afrontar-se a la rebel·lió general de les tribus indígenes catalanes, en la que també hi figuraven els indiketes. Això indica que si Ullastret existia, com sembla ésser, no és trobada controlada per indígenes sinó per aliats romans, és a dir: emporitans.

BIBLIOGRAFIA

Els resultats de les excavacions d'Ullastret es publiquen en memòries anuals regulars, redactades pel Dr. En Miquel Oliva Prat en els: *Anales del Instituto de estudios Gerundenses* des de 1947. Veure ademés del mateix autor les *Guias d'Ullastret*, edicions en 1968, 1969, 1970. Per als materials: G. Trías: *Cerámicas griegas de la Península Ibérica*, 1967-1968; J. Maluquer de Motes i M. Oliva: *Monedas ampuritanas y plomo ibérico hallados en Ullastret*, 1965; J. Maluquer de Motes: *Epigrafía prelatina de la Península Ibérica*, 1968; R. Navarro: *Las fíbulas en Cataluña*, 1970.